

és elosztási központként is működött, tulajdonképpen a khmer civilizációt határait tolták egyre kijebbe az őserdőben. Szimbolikusan pedig a hinduizmus szent hegyét, az istenek lakhelyét, a Merut jelenítették meg.

A kötetet gazdag fekete-fehér és kitűnő színes képanyag illusztrálja. Azonban sajnos hiányzik a képek jegyzéke, ami megnehezíti a visszakeresést. Hasonló gondot jelent a térképek jegyzékének a hiánya, ráadásul azok egy része meglehetősen vázlatos, illetve nyomdatechnikai okokból jelölésük nem egyértelmű (némelyiken a hegyek, vizek és lakott települések hasonlóan sötét árnyalattal vannak jelölve). Az épületek alaprajzai és a rajzolt vázlatok viszont kiválóak. Az előbbiekhöz képest kevésbé zavaró a névmutató elmaradása, bár a könyv könnyebben forgathatóvá vált volna általa. Az idegen szavak alig háromoldalas jegyzéke több címszót tartalmazhatna, a magyarázatok lehetnének bővebbek, hiszen a miénktől alapvetően eltérő kultúráról van szó.

A fenti hiányok ellenére igényes kiadványt kap kezébe az olvasó, amely képes betölteni feladatát: kedvet csinál Angkor megismeréséhez, ha nem is személyesen, de a további olvasmányokhoz mindenképpen.

OLTER LÁSZLÓ

(*General Press, Budapest, 2002, 271 oldal, 2500 Ft*)

MÁLYUSZ ELEMÉR:

Magyarország története a felvilágosodás korában

Mályusz Elemér a legendás Eötvös Collegium tagjaként a pesti bölcsészkaron szerzett történelemből doktori oklevelet. Ezt követően bécsi levéltári kutatásokat folytatott, majd hosszabb időre a Magyar Országos Levéltár munkatársa lett. A harmincas évek első felében a szintén komoly életművet alkotó Domanovszky Sándorral és Hajnal Istvánnal együtt szerkeszti a legszínvonalasabb történelmi folyóiratnak tartott Századokat, később egészen 1945-ig, politikai okokból történő kényszernyugdíjazásáig a szegedi és a pesti egyetemen tartott nagy hatású előadásokat a magyar történelemtől. Méltatlanul háttérbe szorítva a hatvanas évek második felében, a MTA Történettudományi Intézetének munkatársaként vonul nyugalmába.

Mályusz Elemért a hazai történelemszótársadalom még mindig elsősorban (csak!) a magyar középkorkutatás legjelentősebb alkotói között tartja számon, pedig érdeklődése ennél jóval kiterjedtebb, műveltsége pedig szélesebb körű volt, és a későbbi századok tanulmányozása kapcsán is máig maradandót tudott alkotni a barokk, a felvilágosodás vagy a reformkor általa érdekesnek

és művelésre érdemesnek tartott témakörökben.

Mályusz ebben a valóban hiánypótló kötetben, e hagyatékából előkerült kéziratban, mindezidáig még kiadatlan előadásaiiban és tanulmányaiban kimondva és kimondatlanul is az idősebb kortárs és pályatárs, Szekfű Gyula által a *Magyar történet*-ben megrajzolt 18. századi Magyarország-képpel polemizál. Szekfűnek a magyarországi barokkról festett képe Mályusz véleménye szerint jelentős, sőt alapvető módosításokra szorul.

Szekfű szerint a 18. századot a magyarság legkiemelkedőbb korszakai között tarthatjuk számon, hiszen a török kiűzését és a Rákóczi által képviselt függetlenségi politika letörését követően Habsburg vezetéssel végre megindulhatott az ország békes és újjáépítése, betelepítése, valamint szintén bécsi irányítással és közvetítéssel a modernizáció, az európai eszmék és technikák meghonosítása. Szekfű egyértelműen pozitívnak látja a magyar tartományban berendezkedő Habsburg-hatalmat, uralmát és módszereit szükségszerűnek látta. Mályusz Szekfűvel szemben az egységesítő és központosító Habsburg monarchiában nem a magyar történeti fejlődés számára egyedül járható utat biztosító és ideális kereteket nyújtó hatalmat véli felfedezni.

Mályusz, elsősorban társadalm- és művelődéstörténeti szem-

pontú kutatásai során, arra a megállapításra jut, hogy az egymástól nem elválasztható barokkot és katolikus megújítást a bécsi udvar saját hatalmi törekvéseinek igazolására és pozícióinak az erőszaktól sem visszariadó megerősítésére használja fel. Tudatosan felszámolva és tagadva ezzel az erdélyi területeken kikristályosodó, egy természetes, belső fejlődés útján kialakuló, korábban bécsi közvetítés vagy beavatkozás nélkül is eleven európai szellemi kapcsolatokat kiépíteni, a saját hagyományokkal összeegyeztetni és a gyakorlati életben alkalmazni tudó, egyszerre modern és magyar politika jogosságát, nemegyszer pusztán létét is. Mályusz a magyarországi és az erdélyi modell különbségét a protestáns vallások eltérő fogadtatásával és az e vallások által főként indirekt módon terjedő új magatartásformák térnyerésének különbözőségével magyarázza. A lutheri és kálvini egyházaknak is, de különösen a „presbiteriánus” és „independens” tanokat hirdető kisebb felekezeteknek kiemelkedő anyagi és szellemi kultúrák közvetítő szerepet tulajdonított. Erdélyben így alakulhatott ki az, ami a többi magyar területen a hódoltság és később a bécsi udvar által mesterségesen és erőszakosan fenntartott barokk miatt nem volt lehetséges: a természettudományos ismeretek és a felvilágosodás tanainak közvetlen megismerésével és felhasználásával egy világiasabb, toleránsabb és mo-

dernebb politikai rendszer. Az Erdélyben is berendezkedő Habsburg-hatalom végül a protestáns iskola-rendszer szétzilálásával lehetetlenné tette ennek az egyszerre „európa-ibb” és „magyarabb” modellnek a továbbélését, eszmei és gyakorlati kiérlelését.

SZELKE LÁSZLÓ

(*Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 364 oldal, 3480 Ft*)

NOVÁK ATTILA:

Theodor Herzl

A cionista mozgalom kétségtelenül mély nyomokat hagyott a 20. század történelmében. Ezt a lényegre törő kötetnek mindjárt a bevezetőjéből tárgyyszerű igazsággént előugró megállapítást valóban nehéz lenne vitatni, ugyanakkor nem minden ennyire nyilvánvaló ebben az összefüggésben. Az például talán már aligha ismert a szélesebb közvélemény előtt, hogy e nemzetközi viszonylatban megkerülhetetlenné vált politikai frontnak, a „Nagy Tervnek” és nagy megvalósulásnak az alapítója, irányítója, Theodor Herzl Budapesten látta meg a napvilágot, azaz tágabb értelemben magyar nyelvi és kulturális közegben. Herzl Tivadar-ként itt élt, *rész-szocializálódott* érettségiző koráig, következésképpen el-

engedhetetlenül a magyarországi „történeti életrajzok” egyikét kell képezze a róla szóló korszerű monográfia. Vagyis távoli szinterek faktora helyett esetleg eminensen „csupán” történeti tudatunknak valamelyik „külföldre szakadt hazánkfia” ő. Akinek a kapcsolata Kárpát-medencei „óhazájával” utóbb persze jócskán meglazult.

Mármost ennek a ténynek a forrásvidékét ezúttal alaposan és érdekesen körüljárja a tudomány! Ráadásul szerencsére korántsem fennhéjázva, hogy megint egyszer „mit adtunk a világnak” (telefonközpontot, C-vitamint, hidrogénbombát stb.), hanem a legszigorúbb forráskritikával és kutatói módszerességgel beszélve tárgyáról, mindenekelőtt tehát Theodor Herzl családi gyökereinek geográfiai szituálttságáról és gyermekkoráról. S ha eközben Bécs és az Osztrák–Magyar Monarchia századfordulós szellemi térképe is megalkotódik? Ki csodálkozna? – ha egyszer izgalmasan *globalizált* időszak (és államalakulat) fejleményeiről, illetve egy nemzetközi porondra teremtett és minden törekvésével oda is igyekvő személyiségről kerül szó. Novák ezt követően számos korabeli hivatkozást tárgyalásmenetének erőterébe vonva rekonstruálja, hogyan találkozott a nem ortodox zsidó családból származó Herzl az antiszemitizmus riasztó élményével, és miként jutott arra az elhatározásra, hogy önmaga és majdani társai